

A Századok név- és tárgymutatója. I. kötet. Az 1867—1876. évi folyamok mutatója. Naményi Lajos kéziratának felhasználásával szerkesztette dr. Bányai Elemér. Budapest. Kiadja a Magyar Történelmi Társulat. 1908. — 8-rét, IX és 738 lap.

Innen-onnan két esztendeje, hogy ez a várva-várt munka megjelent, de róla eddig sem a szakirodalomban, sem a hírlapokban komolyan szó nem volt. Az *Erdélyi Múzeum* egymás után két bírálatot kapott, mely vele tüzetesebben foglalkozik. Ezek elsejét most, másodikát következő számunkban közöljük. Ez a két bírálat arról győz meg, hogy szolgálatot teljesítünk velük első sorban a *Magyar Történelmi Társulat*nak mely ezt a kötetet kiadta, tekintélyével fődözi és költségeit viseli, másod sorban mindazoknak, kik tudományos érdekeinket szívükön hordják. Mivel e bírálatokban a munka ellen *nyomós kifogások* emelkednek s kétségessé válik, hogy a szerkesztésnek eddigi módjával az egész nagyfotosságú (s még három kötetet ígérő) vállalat *tudományos értéke* nem kerül-e lejtőre, a két cikket azért adjuk ki, hogy a már kész első kötet nyilvánvaló hibái szem elé kerülhessenek s a munka további részeiben lehetőleg elkerültesse. Az *Erdélyi Múzeum* e közérdekű kérdést nem ejthette el és szükség szerint nyilván is tartja.

Szerkesztő.

I.

Hosszú kísérletezés és halasztgatás után, majdnem hat év alatt elkészült a *Századok* név- és tárgymutatójának első része. Megjelentetésével a *Történelmi Társulat* régi adóssága levonását kezdi meg. A Századok negyvenet meghaladó folyamának rengeteg történelmi anyaga csak akkor válhatik igazán használhatóvá, ha benne az eligazodást kimerítő és megbízható mutató teszi lehetővé. Tudta s érezte ezt a Társulat mindenkor, de hol az anyagi eszközök, hol pedig alkalmas vállalkozó hiánya meggátolták e kötelesség lerovásában. Hogy ime, végre az index első kötete előttünk fekszik, azt első sorban a Társulat korábbi nagyérdemű titkáranak, *Nagy Gyulának* köszönhetjük, részben pedig az index-bizottságnak, melynek tagjai egyenként és együttvéve szóval, teittel támogatták a mutató készítőit fáradtságos munkájukban.

Ha a teljes index hagyta volna el a sajtót, minden mélyebbre ható kritikát feleslegesnek tartanánk. Annyit érne ez, mint a közmondás-

szerű köpenyeg az eső után. Efféle nagy költséget s munkát igénylő mutató a javított kiadást sohasem éri meg. A jelen esetben azonban csak az első kötet, mindössze tíz évfolyam indexe látott napvilágot. A hibák, melyeket benne megállapíthatunk, talán elkerülhetők lesznek a folytatásban s a szigorú kritika hasznára válik a munkának.

Megszokott dolog nálunk, hogy az ilyen fajta mutatók, indexek készítését nem — a mint a munka természete kívánja — szélesebb látókörű szakemberek vállalják magukra, hanem többnyire olyan kezdők, a kik sem a kellő olvasottsággal nem rendelkeznek, sem a rájuk bízott munka fontos voltát fel nem ismerik. A komolyabb, irodalmi múlttal s tapasztalattal rendelkező emberek visszariadnak a feladatnak súlyos s a mellett hálátlan voltától. Ez a munka, bárminő kifogástalan legyen is, babérokát nem s anyagi jutalmat is csupán igen szerényet juttat a készítőnek. Nálunk pedig — sajnos — igen kevés kivétellel mindenki e kettőért dolgozik; vajmi kicsiny azok száma, a kik a tudományos munkálkodást egyedül vagy leginkább a benne rejlő magasabb gyönyörűségért folytatják.

A *Századok* mutatóját mindenesetre historikussal kellett volna elkészíttetni. Sokkal távolabb vagyunk a Történelmi Társulat ügyeit intéző köröktől, hogysem meg tudnánk, nem mondani, csak érteni is: miért kellett ezzel a fontos munkával először egy pályatévészett könyvkereskedőt (mert tudomásunk szerint az azóta elhunyt első szerkesztő az volt), azután pedig (ha nem tévedünk) egy hírlapíróat megbízni. Nem tudjuk mással magyarázni a dolgot, mint azzal, a mit fentebb mondtunk: nem akadt a munkára más, megfelelőbb vállalkozó. Ha pedig nem találkozott, az annak a jele, hogy a kitűzött tiszteletdíj a szerényebb igényeket sem elégítette ki. Ez esetben pedig a munka nem megfelelő voltaért méltán érheti szemrehányás a Történelmi Társulat választmányát is.

Már maga az a körülmény, hogy *ketten* s nem történészek készítették az indexet, kétségeket támaszthat a kötet kifogástalan volta felől. Nem is kell azt hosszasan fejtegetnünk, hogy rájőjjünk, mennyire igaz e föltevésünk.

Az index-készítőre kettős feladat vár. Először gondosan ki kell választania a felveendő péczeszavakat. A tulajdonneveknél aránylag könnyű a dolog, ezeknél legfeljebb annyiban különbözik a hozzáértő munkája a járatlanétól, hogy az előbbi csak azokat a neveket veszi fel a szórendbe, melyekről van valami mondva; az utóbbi kritika nélkül kiírja valamennyit.¹ Annál nehezebben megy a *tárgynevekkél*. A sokféle

¹ Példával is szolgálunk, a melyet keresgélés nélkül, véletlenből ütöttünk fel egyik évfolyam épp kinyílt lapján. Az 1876. folyamhoz csatlakozó „Vidéki kirándulás 77. és következő lapjain olvasható ifjú Kubinyi Ferencz jelentése a Kubinyi-

czikkben foglalt számtalan *dolog* (res), a köznevek óriási halmaza mikor idézendő s mikor mellőzhető? Van-e valamely tárgyról érdembeli leírás a kutató által használható meghatározás vagy adat, avagy csak pusztán a név az, a melyről semmi sem mondatik, s ha ilyen, nem lehet-e érdekes a nyelvleírásra? Ezek meghatározására sokféle irányba eltekinthető, szakképzett tudós kell. Ez volt az egyik akadály, a melyen a Névmutató szerkesztői elbuktak. De ez csak a feladat egyik fele. A másik könnyebb, de még sem egészen könnyű: a kijegyzett anyag megszerkesztése. Ennek a műveletnek a nehéz voltát az első vállalkozó nem érezte; korai vége nem is engedte, hogy a szerkesztésig eljusson. A második, a szerkesztő észrevette az elébe tornyosuló nehézségeket, az előszóban beszél is róluk, de — feladatával megküzdeni nem volt elég ereje.

Az a kor, a melyet a *Századok* történelmi anyaga felölel, az egész emberi história idejét magában foglalja; világos tehát, hogy a czikkeiben található töméntelen tulajdonnév a legkülönbözőbb helyesírással szerepel a lapokon. Még a köznevek írása sem egységes, vagy legalább is részben különbözik a maitól. A Mutató készítőjének feladata volt — a mint azt ki is fejezi — ezeket a sokféle módon írt neveket olyan egységes helyesírással alkalmazni, mely a mai tudományos használatnak megfelel. E kívánalomnak legjobb igyekezetével akart megfelelni, ámde ismeretei legtöbbször cserbenhagyták. Nem tudja, mikor kell a szókezdő *Z*-t *z*-nek, mikor *Sz*-nek olvasni, sokszor nem ismeri fel a *ch*-ban a *cz* hangot, másszor viszont *cs*-t is *ch*-nak olvassa és miután a régies helyesírásban járatlan, nem is sejti, minő változáson mentek át középkori neveink magánhangzói. Ennél is nagyobb baj, hogy teljességgel nincsenek családtörténeti ismereti; még a történelmünkben nagy szerepet játszott családok neveinek helyes alakját sem ismeri. Elvártuk volna, hogy az index a régi közlések szarvashibáit is kiigazítja, e helyett az elmondott fogyatékok szomorú következménye gyanánt némely név a legképtelenebb formában, más (s ez a gyakoribb) több, egymástól eltérő alakban került a Mutatóba, ismét egyes esetekben a legkülönbözőbb családok és személyek nevei egyesítették ugyanazon péczeszó alatt.

A példák nagy sokaságával szolgálhatnánk, a helyet kímélendő, csak néhányat mutatunk be; a ki a kötetet kezébe veszi, minden fáradság nélkül rátalálhat a többire is.

család levéltáráról. E lapról — igen helyesen — idézve van még egyszer előfordul a név s a cím ott, a hol a kirándulás lefolyásáról felvett hivatalos jegyzőkönyv közöltek. A Névmutató erről a lapról (108.) ismét hűségesen kipecczéli úgy a Kubinyi Ferencz nevét, mint a Kubinyi-család levéltárát. Tehát egyfelől a drága helyet pazarolja, másfelől a használónak okoz felesleges fáradságot és — bosszúságot. Ilyen példát *szákszámra* idézhetnénk.

Előre kimondott elvéhez híven az Sz-betű alá kellett volna sorolni a következő tulajdonneveket: *Zacolchi, Zoby, Zurchuky, Zewles* (Nógrád vm.) stb., még pedig Szacolcsi, Szobi, Szörcsöky, Szőlős alakban. Így azonban e neveket hiába keressük; a szerkesztő, nem ismervén modern alakjukat, csak a szövegben talált régi formában vette fel őket. Már most, aki az előszót olvassa, az eshetőleg megelégszik azzal, hogy e neveket mai alakjukban keresi s ha így nem találja, abban a hitben teszi le a könyvet, hogy a *Századok* első tíz folyamában ezek a nevek nem fordulnak elő.

Még nagyobb zavart csinál azzal, hogy egész sereg nevet, melyeknek azonos voltáról nem volt tudomása, minden egymásra való utalás nélkül részben az S, részben a Z betű alatt vesz fel. Ilyenek például: *Szabolcs* és *Zabouch*, *Szalontai* és *Zalanthai*, *Szalatnya* és *Zalatnya*, *Sámboki* és *Zsámboki*, *Zeletzky* és *Zeletzky*, *Szörényi* és *Zeoreny*, *Szerdahelyi* és *Zerdahelyi*, *Szoboszló* és *Zubuzlo*, *Sigray* és *Zsigray* stb.

Bármelyik alakban keresi is előbb a használó e neveket, miután mindeniknél több-kevesebb idézetet talál, feleslegesnek tartja a másik formát is felütni mindaddig, míg valamely véletlenül tudomására jutott *lapsus* óvatossá nem tette.

A következtelenség netovábbja, mikor a szerkesztő a *Szuhayakat* csak e modern alakban említi, holott a *Századok*-ban nem egyszer *Zuhay* néven szerepelnek, ellenben *Szuhafalvát* egyedül *Zukafalva* (a *k* sajtóhiba *h* helyett) formában szerepelteti.

Mind ez és sok más hiba a szerkesztő történelmi ismereteinek módfeletti hiányosságából folyik. Jóralavó, középiskolát végzett tanulótlól is elvárhatnók, hogy Szalkai Lászlót ne vegye fel *Zalkán* néven, hiszen, ha más nem, a mellette álló *érsek* megjelölés rávezetheti a név igazi alakjára. A *Bocskai* név is eléggé ismert arra, hogy megkülönböztethető legyen a *Bacskaitól*. Azt már persze csak historikus tudhatja, hogy az előbbi család a *Baksa*, az utóbbi az *Aba* nemzetségből eredt s egyiket sem írták — mint a *Mutatóban* történt — *Bácskay* alakban soha. A híres-neves *Czudar*-család igazi alakjában nincs meg a névsorban, de meg van *Czudor* és *Zadar* alakban többszörösen. Tudományát kívánta a szerkesztő fitogtatni, mikor a *Segnyeyeket* (de *Lapis-patak*) beosztja a *Sennyeyek* (de *eadem*) közé, nem gondolva meg, minő különböző két család tagjait keveri össze, nagy bosszúságára a könyvét használónak. Szegény *Bács* ispán, egy sorba kerül *Bach*-hal, a hírhedt miniszterrel ilyenformán:

„*Bach*-korszakról 1874. 244. — mester, szabolcsi alispán (1331) 1874. 132.“

Itt nem tudta a szerkesztő, hogy a *Bach* nevet miként olvassa; de miért vette észre, hogy *Bachy* Ferenczről *Bácsi*-ra kell utálnia? Jog-

gal hihetjük, hogy merő véletlenségből találta el, mikor látjuk, hogy a ch-val többnyire nem tud mit kezdeni. *Chabak* birtokot hiába keresnök akár K-val, akár Cs-vel, ugyan így vagyunk a *Chalandos* pusztával, a *Chalamjay* (*Chalanjai*-nak írva) családdal, *Chanadinus* érsekkel, *Chasi* Istvánval,¹ *Chatfalva* és *Chathfalva* (így, mind a kettő!) helységekkel, *Checher*-rel,² *Chegze* Lászlóval, *Chele* Jánossal, stb., stb. így tovább, a nevek egész seregével! A th-k is megakasztják s ezért külön veszi fel a *Tar* és *Thas*, *Tarkői* és *Tharkői*, *Tibai* és *Thibay*, *Toldalaghy* és *Tholdalaghy*,³ *Tornallyay* és *Thornallyay* neveket.

Az csupán szépséghiba, hogy a Garaiak *Gara* néven szerepelnek, bár a Történelmi Társulat címe alatt megjelent munkában ennek sem volna szabad előfordulni, de az aztán egyenesen le nem mosható folt, hogy a Pásztói család négy különböző módon írva ugyanannyi külön péczeszó alatt díszelkedik, ú. m. *Pásztohoy*, *Pásztohy*, *Pásztoy* (*Pásztхой*) és *Pasztohy*. Vegyük még ehhez ötödikül és hatodikul a szintén önállóan szereplő *Pastuh*-ot és *Pásztó*-t. Valóban, mesterség kell hozzá, hogy valaki e hat név összetartozó voltát fel ne ismerje!

Könyvünk jellemzésére ennyi tökéletesen elegendő lenne; csak *curiosum* gyanánt említünk még meg belőle néhány apróságot. A szerkesztő felveszi *Ystrigoniát*, de nem is sejtí, mi rejtőzik e név alatt, mert a szó mellett álló idézetet *Esztergom*-nál hiába keressük. A Századok ugyanazon lapján álló *Bacia*-t jónak látja *teljesen mellőzni*, érezve, hogy ebben az alakban nem lesz tanácsos felemlíteni. *Zeng*-et nem ismeri könyvünk, csak *Segnáról* tud, de e néven is csak két idézettel találkozunk; hogy többet ne mondjunk, az 1871. évf. 8. lapját sem leljük mellette. E lapon különben *Modrus* is említve van, de csodálatos módon ez sincs meg a névsorban.

A péczeszók között találjuk a következőket: „*Corvina*“ Brüsszelben, „*Corvina*“-kodexek, „*Corvinák*“, a mi ékesen szóló bizonyosága annak, hogy egyik szerkesztő sem sejtette, miként *Corvina* Mátyás király *könyvtárának* a neve (s nem a benne volt köteteké), viszont híres uralkodónk kézíratait *Corvin-Codexek* néven ismeri az irodalom.

Új *nemzetséggel* is megismerkedhetünk a Mutató révén, mely a 717. lapon *Zábrág* név alatt található. Hogy ezt Karácsonyi munkájában hiába keressük, annak egyszerű a magyarázata; ugyanis az idézett 1876. k. 43. lapján semmiféle genus-ról nincs szó, hanem igenis történik említés bizonyos Zábrág ispánról, kinek a „*nemzetségéből* való Herbard Keszi nevű birtokának egy harmadát . . . eladja.“ Egy a *Záb-*

¹ Bizonyosan a Századok sajtóhibája *Thasi* István helyett.

² Idézve 1871. évf. 659. lap; ugyanazon folyam 669-ik lapjáról ki van írva *Csicser*.

³ Helyesen írva: *Toldalagi*, *h-k* nélkül és *i*-vel.

rág név mellett olvasható utalás elvezet bennünket az irodalmunkban szintén ismeretlen s csak a Mutatóban létező *Ábrány* nemzetséghez, mely viszont egy a *Századok*-ban említett *Ábrán* (így!) székely ú. n. *nemből* keletkezett.

Ismeretlenül lappangott erdélyi vajdát pedig a 721-ik lapon lelhetünk, hol „*Zanuch* Tamás erdélyi vajda (1334.)“ az 1869. évf. 610. lapjáról idéztetik. Ezt a csodabogarat annak idején Haan Lajos költötte ki, a ki a különös nevet egy kezébe került oklevél „*Thomas* vojvoda Transsilvanus, comes de *Zonuch*“ szavaiból hüvelyezte ki. Ma már azonban nem tudok elképzelni olyan historikust, a ki egyszerűen átsiklanék e név felett, ha mellette látja az erdélyi vajda címét és az 1334. évszámot. Semmi sem könnyebb, mint (annak, ki még nem tudná) megállapítani, hogy itt *Szécsényi Tamásról* van szó. E sokáig szerepelt történelmi nevezetességű férfiút különben a Mutató sokszor emlegeti, megtalálhatjuk őt úgy a *Széchenyi* (így, *ch*-val és rövid *e*-vel), mind a Tamás nevek alatt, egymásra való bárminő utalás nélkül, de meg *Széchy* (így, *Szécsi* helyett!) Tamás néven is, a *Széchy*-család tagjai között, majd végül az erdélyi *vajdák* sorozatában külön mint Tamást (1322-től 1334-ig) és mint *Széchy*t (1335-től 1342-ig) csak igazi nevén, mint *Szécsényi Tamást* keressük hiában.

A különösségek hosszú sorából is kiválik a következő. A 725. lap első hasábjában szóról-szóra ez olvasható:

„*Zerzowo* Imrétől (1197.) 1874. 333.“

Azt hisszük, ez a vezetékneves elnevezés s mellé az 1197-es évszám éppen elegendő a történész érdeklődésének a felköltésére. Ha aztán nagy kíváncsisággal felűtjük az idézett helyet, a következőkre bukkanunk: „Imre király . . . hú szolgálatiért *Zerzowot*, kit talán szőrszövőnek kell olvasnunk, megjutalmazza.“ Csak teljesség okáért említem meg, hogy a *Zerzow* kalandos neve: *Szőrszövő* nincs meg a Mutatóban, mert hiszen *ezért* nem kár.

Ennél is furcsább, miként csinál a Mutató *Friedrich der Schöne* német királyból *Fridrich Schön* urat. E lebecsült férfiúval a 623. lapon a következő alakban találkozunk:

„*Szép Frigyes* császárjelöltsége (1312.) 1873. 572. — *János* (1636.) 1875. 277.)¹

A nyilván *Frigyessel* egyazon családból származtatott *János* már csak a *Forgách*-család jámbor szolgája volt.

Még csak egyet kívánok felemlíteni, mely azonban minden eddig felsorolt esetet felülmúl s valamennyinél élesebben illusztrálja, minő kezekre bízták a Mutató készítését.

¹ Mondanunk sem kell, hogy a *Frigyes* névnél nincs utalás e *Szép Frigyes-re*.

Az 1875. évfolyam 160. lapján a következő, Fejér György Codex diplomaticusából vett idézet olvasható: „*Ladislaus Chunus Comiti Petro filio Comitis Mikó proe quo alti pretii villam Taj in co[m]itat]u in Turócz existentem donat.*“

Ebből könyvünkben a következő idézet készült: „*Chunus László* (1281.) 1875. 160.“

Úgy hisszük, ehhez bárminemű magyarázatot fűzni merőben felesleges lenne.

Könyvünk használhatóságával az elmondottak után körülbelül tisztában vagyunk. Hátra van még annak a megállapítása, hogy e rosszúl megszerkesztett kötet legalább kimeríti-e a rendelkezésére állott anyagot?

Az előszó e tekintetben is minden jót ígér. A második szerkesztő a következőket írja: „Naményi a szóban levő tíz kötetet a legnagyobb lelkiismeretességgel, pontossággal és pedanteriával dolgozta fel . . . A kötetekben előforduló minden egyes névről és *tárgyról* ugyanis czédulát készített, legtöbbször nem csak egyet, hanem különböző vonatkozások szerint többet is.“ Majd alább: „ . . . nem az a fő, hogy kétséges próbák alapján hogyan bánjunk el az anyaggal, hanem, hogy maga az anyag mindenek fölött teljes legyen.“

Miután az eddig észlelték után jogunk van e meglehetősen nagyhangú állítások felett kételkedni, e szempontból is tettünk próbákat. Minden hosszás kommentár nélkül közöljük itt a *véletlenül* felnyitott s korántsem kiválogatott néhány lapnak a Mutatóval történt összevetését.

Előttünk fekszik az 1871. évfolyam; felütjük a 151-ik lapot. Egészen betölti egy 1615-beli nagyérdékű ingóság-leltár, a művelődéstörténet-íróra s a nyelvbúvárra egyaránt fontos tárgynevekkel. Hamarjában kijegyzem belőle a szembeötlőbbeket:

Imégh, egyáltalán nincs a Mutatóban. *Ing* benne van, de csak *egyetlen* idézettel: 1876. 797. 1.¹ *Előköthő*, egyáltalán nincs meg, de nincs *kötő* vagy *kötény* sem; *Vánkoshéj*, *Patyolat*, *Fejkötő* (v. főkötd), *Gyűrű*, *Gallér*, *Kárpit*, *Orczatarakó*, *Korszovágy*, *Abrosz*, *Suba*, *Köntös*, *Kezkenyő* nincs meg, *kendő* alakban sem; *Paplan* nincs meg, *ágynemű* alatt sem; *Szőnyegről* van két (!) idézet, de a szóban forgó lapról hallgat könyvünk. *Kupa* szintén két idézettel szerepel, anélkül, hogy a mondott kötet és lap említve volna. *Pohár*, egy idézet; de a keresett lapról nincs meg.

Végül van a lapon négy tulajdonnév; ebből kettő fel van véve, kettő: *Castrum-Ferreum* és *Böythe N(icolaus)* hiányzik. Az előbbinek magyar nevét is megnéztük, ám a mondott hely a *Vasvár* péczeszó

¹ Nevezetes, hogy épp az idézett helyen semmi érdemleges sincs mondva az ingról.

alatt sincs felemlítve, mert a feldolgozónak nem volt róla tudomása, hogy e kettő ugyanaz.

Az első próbalap e megdöbbentő eredménye figyelmessé tesz a *tárgynevekre*. Keressünk néhány közkeletű szót, melyekre a művelődéstörténész s a régiségkutató első sorban kíváncsi lehet. Az eredmény elszomorító:

Bútor, Butorzat semmi (*Butorkészítésre* van egy idézet); *Ékszer* mindössze három idézet; *Étkezés, egy* idézet; *Főzés, semmi*; *Földmívelés, Gyógyászat, három-három* idézet; *Gyógyszer, egy* idézet; *Keresztelő, Kert, semmi*; *Kertészet, két* idézet; *Kézirat, semmi*; *Könyvárúsítás, Könyvkereskedő, egy-egy* idézet; *Könyvnyomatás, három* idézet; *Könyvszekerény, Könyvtábla, egy-egy* idézet; *Könyvtár, két* idézet; *Lakás, semmi*; *Lakodalom, egy* idézet; *Levéltár, 12* idézet, ebből hat Ausztriára esik;¹ *Óra, három* idézet; *Rabszolgák, egy* idézet; *Ruha, két* idézet; *Ruházat, hét* idézet; *Sátor, egy* idézet; *Tál, Tányér, semmi* (*Edényre* is csak *egy* idézet!); *Szobor, egy* idézet; *Szobrászat, két* idézet; *Szobrász, tíz* idézet, de *valamennyi egy cikkből* (1874. évf.); *Temetkezés, kilencz* idézet; *Viselet, semmi*.

Mit mondjunk még? A művelődéstörténet ezzel a Mutatóval alig nyert valamit. A szerkesztők még csak az egyes cikkek *címeiből* sem jegyezték ki a szükséges tárgyneveket. S épp az első tíz évfolyamban jelentek meg Deák Farkas, Ipolyi Arnold, Lehoczky Tivadar, b. Nyáry Albert, hg. Odescalchi Artur, Pesti Frigyes, Salamon Ferencz, Szabó Károly, Thaly Kálmán legérdekesebb műveltségtörténeti közleményei!

De tartozunk még a munka teljességét illető néhány próbával Felütjük a kézben levő 1871. folyam 382. lapját. Itt az előbbivel ellentétben majdnem csupa tulajdonnévvel találkozunk. Rövid összevetés megmutatja, hogy ezeknek is több mint fele hiányzik a mutatóból; így nincs meg:

Alsó-Ausztria (Ausztria alatt sincs); *Győr* (másunnan többször idézve); *Győri káptalan*, teljesen hiányzik (Nb. a *káptalan* péczeszó sincs bent a Mutatóban!); *Győri püspök tizede*, nincs meg *Tized* alatt sem, a mely péczeszóhoz különben mindössze *két* idézet járúl. Hiányzik továbbá: *Hornstein*; *Sziebersdorf*; *Törökök* (elpusztítják a győri káptalan vagyonát); *Weissenegg*.

Ráadásúl még egy idézeti név: *Neuneggi* Anna hibásan *Nenneggi*-nek van szedve.

Két lap még nem elég, hogy teljesen elítélő véleményt koczka-

¹ Ebben az *Országos Levéltár* nincs benne; ám ezenkívül is százakra megy a hazai levéltárakra vonatkozó fontosabbnál-fontosabb adatok száma a Századok folyamaiban.

assunk; ez lehet gonosz véletlen is. Másik kötetet veszünk elő; a sorban a legutolsót, melynél már teljes gyakorlottsággal rendelkezhetett a készítő. Ez az 1876. évfolyam. Véletlenül a 425. lapra nyitunk; rajta *Thurzó György nádor temetése* című közleményt.

Mindjárt *Thurzó György* nevét hiába keressük; valami módon kimaradt a sorból s a nagy nádorra vonatkozó összes adatok a *Thurzó Ferencz nyitrai püspök neve alatt sorakoznak*. A *temetés* szó sincs meg a Mutatóban, a *Temetkezés* címén olvasható néhány adat közül pedig éppen ez hiányzik. A lapon szó van a nádor *sírkövééről*, szinte magától értetődik, hogy *sírkő* egyáltalán nem fordul elő a Mutató szerdjében. *Síremlék* fellelhető két adattal; a *Thurzó Györgyé* itt sincs tekintetbe véve; hiába keressük *Emlékkő*, *Tumba*, *Sír*, *Sírszobor* alatt is. Tehát a mi e lapon fontos, az nem lelhető. Mi van hát meg? A temetés *Bitsén* folyt le, ez meg van *Bicse* alatt. A nádor tetemeit később *Arva* várába szállították. *Arva vára* többször, ebből a kötetből is ötször van említve; ám *ez* az adat kipéccézetlen maradt. Az *ország zászlóját* Horváth László uram vitte Illésházy uram ő Nagysága lován. A két tulajdonnév idézve van, már az ország zászlója semmiképp sem fordul elő. A menetben résztvettek a bitsei és rajcsi czéhek, valamint a zsolnai deákok; a két első testület *Bicse* és *Rajcs* alatt fellelhető,¹ *Zsolna* címszó alatt azonban a diákok már nincsenek meg.

Lássunk ebből a kötetből még egy lapot, a 797-iket. Nevezetes cikkek: *Salamon Ferencz*, *A magyar haditörténethez a vezérek korában* s ennek is érdekes, a honfoglalók viseletéről szóló része van rajta, telve kijegyzésre váró szavakkal. *S ime*, alig van három idézet az egész lapról. Elmaradtak: *Dolmány* (máshonnan idézve *egyszer*), *guba*, *kabadión*, *kabát*, *kaftán*, *köpeny*, *mente* (három idézet másunнан) és *palást*, melyekről csupa megszívlelendő dolgokat mond el az illusztris szerző, kegyelmet csak az *ing* és a *gatyá* kapott, talán azért, mert ezekről mindössze az van megemlítve, hogy nem tudni, megvoltak-e a magyaroknál ebben a korban.

Úgy véljük, ennyi éppen elég. Az itt felhozott néhány példa a leglesújtóbb ítélelnél hangosabban beszél a Mutató értékéről.

Ki követett el súlyosabb botlásokat: a munka elkezdője-e vagy az összeállítója, ne keressük. Annyi bizonyos, hogy az első okozta hiányokat — melyeket az utóbbi észre sem vett, — utólag pótolni szinte lehetetlen volt; a szarvashibák legnagyobb részét azonban még a nyomdai korrekturánál is lett volna mód és alkalom jóvátenni. Most azonban már változtatni nem lehet a dolgon. Annyit még megtehet a Történelmi Társulat és a mit meg kell tennie, az néhány szóval elmond-

¹ Az is nevezetes, hogy ugyanezek a *Czéh* címszó alatt már nincsenek megemlítve.

ható: *a folytatást hozzáértő emberre kell bízni*, olyanra, a kiben meg vannak az előfeltételek egy ilyen nehéz és felelősségteljes munka sikeres elvégzésére. És még ezt is komolyan ellenőrizni kell. A kiküldött index-bizottság vegye szigorúan feladatát s efféle botlásoktól védje meg a Társulatot és a közönséget is.

Hradovay.

A „Márssal társalkodó murányi Vénus“ új kiadása.

Gyöngyösi fenti című munkája, mely a magyar népnek évszázadokon keresztül kedves olvasmánya volt, új és *kritikai* köntösben jelent meg. Badics Ferencz öltöztette fel „az szegén Gyöngyösi István“ elméjének termékét *régi, eredeti* ruhába. A 1664-iki első kiadás után adta ki az Akadémia. Ez első kiadás unikuma a *marosvásárhelyi* ref. kollegium könyvtárában maradt fenn. A másik már eltévedt a budapesti ref. főgimnázium Ráday-féle könyvtárából. Már ez is némileg indokolja ez új, különben drága, 20 koronás kiadást. De feltétlenül szükségessé az tette, hogy az első kiadás után valamennyi újabb kiadás önkényes, javított, bővített, faragott kiadás volt, míg Badics 1905 óta háromszor adta ki az eredetit. Az egyik kiadás a nagyközönség igényét akarja kielégíteni (Magyar Remekírók), a másik az iskoláét (Olcsó Könyvtár) s végül ez a szakirodalmat. Ezért csatolt hozzá bevezetést, szövegjavító jegyzeteket, név- és tárgymutatót és teljes szójegyzéket. Ez által az 1702-iki *kolozsvári* kiadás, mit még legújabban is alapul vettek, hitelét veszti, valamint a többi következő is.

Az így helyreállított szöveg kétségtelenül módosítani fogja a Gyöngyösi-irodalom egyes — mondhatni — tisztázottnak vélt részleteit. Mert a Gyöngyösi pályájának jelentősége, műveinek értéke egészen kiigazításra nem is szorúl, de pl. *szerkesztő tehetségének ereje* mindenestre kedvezőbb színben tűnik föl e kiadás alapján. Esztétikai érzéke, *ízlése* is itt-ott tisztábbnak bizonyúl. Mert sok vaskos hely későbbi toldás, *javítás*. Nyelvezete is most már egészen hű másolatban áll előttünk. A további szakszerű kutatásnak a Badics által adott jegyzetek, eltérések és szótár nagyon is megkönnyíti az ösvényt. S az a poéta, kinél némelyek szerint nagyobbat nem, de még hasonlót is keveset szült anya, a ki középrendű s népi olvasóközönségünknek állandó beczéje maradt, ki tárgyban későbbi költőinket is inspirálta s kít a magyar beszéd és verselés kiváló művelőjének vall a nyelvtudomány és poétika: megérdemli, hogy végre-valahára a maga sajátosságában mondhasa el nekünk is verseit. De örvendenünk kell ennek a kiadásnak azért is, mert az ilyen kiadások nem csak a réginek a megbecsülését jelentik, hanem azt is, hogy *van* tudomány s hogy *van* ennek a tudománynak *méltánylója* is. Egy darab művelődés-történet egy ilyen betűhű kiadás. Ezért illeti meg elismerés az Akadémiát s a kiadót, Badics Ferenczet is.

Dr. Kristóf György.

A tasnádi neolithkori telep. (Szilágymegye.) Irta: Orosz Endre. Todorán Endre Aurora könyvnyomdája. Szamosújvárt 1909. 8-r. 10 lap.

Szerző e czímen írt dolgozatában hibás mindjárt az elnevezés. A telep ugyanis nem a tasnádi, hanem a balázsházai határban levő Zölczén fekszik; helyesen tehát csak is *balázsházai* telepről beszélhetünk. Bár a leletek hibátlan keresztlevele szempontjából ez is lényeges, a főkérdés mégis azon sarkallik, van-e e telepen zsinórdíszes kerámika és harangalakú billikom, miként szerző állítja. *Nincs sem az egyik, sem a másik.* A telep kerámikáját képviselő edénytöredékeken háromféle díszítő eljárást látunk: mélyítést, plasztikusát és festést. A mélyítést körömbenyomás, pontok, vonalok alkotják. Ez utóbbiak seprős díszít és szalagos ornamentikát adnak. A plasztikus díszítés rátett bordákkal készült, melyeket körömbenyomás és rovátkák tagolnak. Az „egyenközű sorokban elhelyezett zsinegdísz“, mit Orosz látott állítólag egy cserepen, nem létezik. Van azonban festés. Egy közepfinom iszapolt, jól égetett peremtöredék képviseli, mely kívül, belül sárgásbarna finomabb iszapanyaggal van bevonva és simított. Felületét egy dudor élénkíti. Kívül, belül festett. A felületén levő festés: a peremszélén húzódó keskeny sáv, egy ebből lehaladó szélesebb sáv s a szabadon hagyott mezőben négy széles pont, melyeknek egyike a dudorra esik. Belső felén a peremtől ferdén menő, keskeny, párhuzamos sávok — e töredéken három, — melyeknek szélsőjére balról a peremszélről kiindulva négy keskeny, párhuzamos sávocska támaszkodik. A festés színe sötétbarna. És itt, mielőtt bárki is e festett töredékből s a vele együtt kikerült többi kerámikai maradványokból bárminemű következtetéseket vonna, erősen hangsúlyozzuk, hogy a leletek nem származnak rendszeres ásatásból, hanem talajforgatás alkalmával kerültek felszínre, mit hozzértő nem ellenőrizett.

Hiányzik a telep kerámikai típusai közül a harangalakú serleg is. A mit Orosz ennek nézett, az voltaképpen a talpas pohárhoz hasonló edények egyik változata.

A régészetnek meg vannak a maga elfogadott vagy jobbak hiányában egyelőre még használt elnevezései. Szorosan azokhoz kell tartanunk magunkat, különben azonkívül, hogy magunk tévedünk, másokat is félrevezetünk. Úgy a zsinórdíszes kerámika, mint a harangalakú billikom kérdése homlokterben áll. Annál még az is eldöntésre vár, hogy az ifjabb kőkor melyik fázisát jellemzi, ennél pedig az egyes csoportok kérdése is sok tisztázni valót kíván. Közléseknél, elnevezéseknél tehát nem lehet eléggé hangsúlyoznunk az óvatosságot.

Orosz egy állítólag Zölczén lelt s a szamosújvári gimnáziumban őrzött csontvázat is összefüggésbe hoz a szóban forgó leletekkel. Magam évekkal ezelőtt úgy értesültem a megboldogult Mártonffytól, hogy a parasztok ráakadtak valahol erre a csontvázra, azután babonás félelemből ismét elásták valahová. Pontos lelőhelyéhez tehát kétség fér, Ki a paraszt lélektanát ismeri,

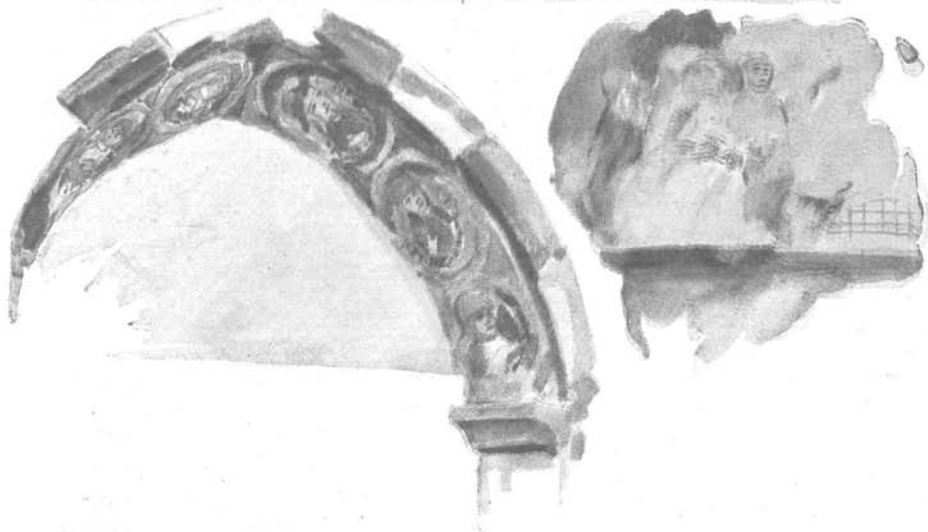
pozitívumok megállapításában nehezen indul emlékezetből történt elbeszélések után. Nem tudjuk elfogadni Orosz amaz állítását sem, hogy ez a csontváz „a hazai neolitikor egyik legrégebb embertípusát képviseli”. Hiszen ennek maga a kerámika is ellentmondana, ha csakugyan igaznak tétéleznők fel, hogy e csontváz a szóban forgó telepen került felszínre. De ellene mond dr. *Török Aurélnak* a szamosújvári gimnázium igazgatóságához ebben az ügyben írt s alább szószerint közölt levele.

Hivatkozással 196/1909. sz. becses levelére, van szerencsém értesíteni, hogy a vizsgálat céljából felküldött csontok megérkeztek ugyan, de azokon tudományos vizsgálatokat végezni nem lehetett. A csontok ugyanis nem lettek a földből gondosan kiásva s úgy a koponya, mint a csontváz többi részei igen összetöredeztek. Sőt a csontok nemcsak hogy sérült állapotban vannak, hanem a csontváz sok fontos része hiányzik is. Ehhez járul azután még az, hogy *a csontok nem is egy csontvázhhoz tartoznak*. Már pedig hiányos és össze nem tartozó csontokból sem a csontváz össze nem állítható, sem a típus meg nem határozható. Egyébként a csontokon különös rendellenesség elő nem fordul. Ha azonban a jövőben ilyen csontvázak találhatnának — hogy azok a tudomány számára megmenthetők legyenek — kérem szíveskedjék értesíteni, hogy a csontvázak szakszerű kiásására intézeti alkalmazottat küldhessek ki. Budapest, 1909 június 5. *Dr. Török Aurél* tanár, udvari tanácsos.

E levél közlése után fölöslegesnek tartjuk különösebben hangsúlyoznunk, hogy a csontváznak miként való fekvéséhez is sok szó fér, a magunk részéről pedig elvetünk minden ehhez fűzött magyarázatot.

Végezetül is csak azt hangoztatjuk, hogy a régészet munkásaitól több óvatosságot várunk. Inkább adjunk pusztán leírást, a vélemények, elmélekedések úgy is máról holnapra valók.

Roska Márton.

A brassói Szent Bertalan-templom falfestményei.

(A felső kép a kis kamara *nyugati*, a baloldali az *északi* és a jobboldali a *keleti* falán.)